

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

Куделко С. М. Аксеологічний підхід в історико-краєзнавчих дослідженнях // Проблеми історії та археології України. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції до 100-річчя XII Археологічного з'їзду в м. Харкові 25 – 26 жовтня 2003 р. – Харків: Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2003. – С. 157 – 158.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський; А. О. Баскакова

6. Кричевский Г. Г. Ученые степени в университетах дореволюционной России // Ученые степени в России: XVIII в. — 1918 г. — М.; Ставрополь, 1996. — Вып. 1. — Ч. 1.
7. Отзывы немецких и голландских профессоров о проекте университетского устава гр. И. И. Толстого. — СПб., 1910.
8. Отчеты о состоянии и деятельности Харьковского университета за 1891-1913. — Харьков, 1892. — 1914.
9. ХГВ. — 1910. — 22 мая.
10. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1884. — №7.
11. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1885. — №1.
12. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1903. — №6.
13. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1909. — №4.
14. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1911. — №7.
15. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1914. — №2.
16. Харьковский учебный округ. Циркуляр. — 1914. — №3.
17. Чесноков И. Проблема замещения кафедр и формирование системы «профессорских стипендиатов» в российских университетах времени царствования Александра II // Российские университеты в XVIII-XX веках. Вып. 5. — Воронеж, 2000.
18. Чиркова И. М. Университеты в системе правительственной политики России второй половины XIX в. // Российские университеты в XVIII-XX веках. — Вып. 5. — Воронеж, 2000.
19. ЮК. — 1911. — 6 февраля.

Куделко С. М.

Археологічний підхід в історико-краєзнавчих дослідженнях

Історичне краєзнавство тяжіє до індивідуалізуєчої історії, а краєзнавці репрезентують історію як науку ідеографічну. Своє завдання вони часто бачать у тім, щоб на основі «віднесення до цінності» описувати історичні факти. Саме ранжирування фактів на «суттєві» й «несуттєві» — результат методологічних установок авторів, що сягають своїми коренями в їхній світогляд, залежать від рівня професійної підготовки і т.д. Багато хто з краєзнавців узагалі воліють виходити з «здорового глузду», так сказати, «незамутненого» всякими теоретичними схемами, стояти на позиціях об'єктивізму, підкреслюючи свою «нейтральність» стосовно фактів, намагаючись елімінувати світоглядні і моральні оцінки. Звичайно, перерахованими позиціями авторів не обмежується весь їхній широкий спектр. В окремих випадках краєзнавці навіть розглядають відсутність у них спеціального історичної освіти не як недолік, а як перевагу «безпосереднього спостерігача», незангажованого різними методологіями перед професійними істориками.

У наш час історичне краєзнавство — могутній рух, що охоплює не тільки професіоналів, але і широкі верстви населення, насамперед, представників інтелігенції. Працями краєзнавців відшукані десятки тисяч нових фактів, вони ввели їх у науковий обіг, значно розширивши джерельну базу, насамперед, вітчизняної історії. Разом з тим, поряд з перевіреними і точними відомостями в історичну науку потрапила велика кількість відомостей сумнівних і неточних, а ще більше — перекручено понять і невірно витлумачених.

Приведемо деякі приклади такого вільного поводження з джерелами, що не можуть не викликати протест. У цікавому і корисному збірнику «Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці» у нарисі В. П. Плачинди, присвяченому видному фізику М. Д. Пильчикову (ім'я якого, на думку цього автора, «колонізаторським силовим полем повсякчас відтравувалося на периферію історичної пам'яті» [1, с. 208]. Між тим, М. Д. Пильчиков «...переймався політичною боротьбою різних українських партій, про що виразно свідчать програми й матеріали тих партій у його архіві» [1, с. 217]. Але хіба можна судити про політичні пристрасті діячів науки по тому, програми яких партій виявилися в їхніх бібліотеках чи архівах? Експлікація автора вимагає додаткової аргументації й обґрунтування.

Розглянувши питання про першість відкриття способу керувати різними механізмами і приладами по радіо, автор пише: «На жаль, першість в цій справі зарубіжні історики й досі приписують тільки М. Теслі, який, проте, подавши заявку на патентування радіокерованого судна лише 1 липня 1898 р., а публічно продемонстрував його у вересні того ж року» [1, с. 214]. М. Д. Пильчиков продемонстрував свій дослід 5 квітня 1898 р. Але в цьому і все питання, автор не може довести, що М. Тесла пізніше вітчизняного фізика одержав результат (у нарисі змішуються різні підстави — коли був отриманий перший результат, так би мовити, «для себе», коли відбулася його «презентація» для публіки і коли були захищені авторські права).

Звертає на себе увагу характерне вираження: «на жаль». Тільки знаходячись на такій позиції, можна заявляти: «Драматизм нашої української минувшини — віковий і сумнозвісний» [1, с. 207]. М. Тесла — хорват, і навряд чи можна припустити, що світове наукове співтовариство більш прихильне до хорватів, чим до наших співвітчизників. М. Тесла одержав популярність у США, куди переїхав у 1884 р. і де, у передовій країні світу того часу, зробив свої винаходи. Загальне відставання Росії від США в той період — головна причина того, що досягнення Миколи Тесли одержали велику популярність і швидше були сприйняті світовим науковим співтовариством, ніж Миколи Пильчикова.

Харківський краєзнавець Кость Романов пише: «На жаль, у ті роки [60-70 рр. XX ст. — С. К.] люди вдихали дими з великих труб п'ятирічок і семирічок, а люльки-носогрійки лежали в землі, іржавіли шаблі-дамахи, а про козаків-характерників ми взагалі забули» [3, с. 69]. Знайоме «на жаль»! Автор щиро шкодує, що працювали заводи і фабрики, тобто розвивалося те виробництво, що обслуговує науку і яке створює

умови для наукової (й іншої) першості. Хіба запити американської промисловості, яка швидко розвивалася, не були основою для відкриття Д. Юза і Т. А. Едінсона, М. Пупина і Ч. Стейнмица, нарешті, і для М. Тесли? Коло замкнулося.

Ідіографічний метод призводить до втрати зв'язності і закономірності історичного процесу. Краєзнавець відшукує ті індивідуальні особливості, що йому представляються найбільш істотними і, виходячи з цього, будує свій наратив. Автор першої в Україні, і дуже кваліфіковано зробленої районної енциклопедії Валківського району Харківської області, І. Лисенко, у нарисі, присвяченому одній із багатших землевласниць району наприкінці XIX-початку XX вв. Г. О. Задонській, відзначає: «За спогадами старожилів, загинула насильницькою смертю: зарізана більшовиками в вівтарі церкви під час молебню» [2]. Сама ж Г. О. Задонська «...не відзначалася жорстокістю, а навпаки, у важкі часи посухи намагалася допомогти селянам, зокрема, зерном. Селяни Сніжкова та інших сіл намагалися працювати в економіях саме Задонських». На цьому тлі зовсім не зрозуміло масове повстання селян на землях Задонської в 1902 р. (коли ще не було більшовиків) у результаті якого, говорячи словами автора: «...усі її економії були спалені або пограбовані селянами навколишніх сіл» [2, с.169]. Вибудований автором ланцюжок «істотних» фактів внутрішньо суперечливий, і вся розповідь виглядає непереконливо. Так трапляється всякий раз, коли автори ігнорують генералізовані схеми, не визнають природно-історичного характеру розвитку людства.

Ми високо оцінюємо внесок краєзнавців в історичну науку і цілком згодні з головою Всеукраїнської спілки краєзнавців, академіком П. Т. Троньком, в тім, що «...нам україн необхідно зайнятися відновленням історичної пам'яті, духовності через вивчення минушини кожного куточка рідної землі, створення вичерпних літописів усіх регіонів, великих і малих населених пунктів, промислових підприємств і сільських господарств, висвітлення маловідомих сторінок, пов'язаних із героїчною історією нашого народу» [4, с.27]. Вирішити ці масштабні завдання можна, постійно оновлюючи й удосконалюючи методолого-теоретичний арсенал краєзнавства як науки, піднімаючи його на більш високий рівень.

1. Аксиоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. — Львів, 1992.
2. Лисенко І. Валківська енциклопедія. — К., 2000.
3. Романов К. Прошло все, одна слава зосталася... // Краєзнавство. — 1995. — №1-4.
4. Тронько П. Т. Краєзнавство незалежної України: на часі нові завдання // Краєзнавство. — 2001. — №1-4.

Кучеренко А. А.

Археологічні з'їзди та український культурно-освітній рух другої половини XIX-початку XX століття

Археологічні з'їзди виникли як принципово нова форма об'єднання зусиль вчених-істориків, археологів, етнографів, мистецтвознавців з дослідження і введення до наукового обігу пам'яток історії та культури. Ідейним натхненником проведення археологічних з'їздів виступив О. С. Уваров — відомий російський археолог, ініціатор створення Московського археологічного товариства та його керівник. У період із 1869 по 1911 рік в Російській імперії відбулося п'ятнадцять археологічних з'їздів (із них на теренах України — шість).

Археологічні з'їзди випукуло продемонстрували тогочасний стан розвитку української науки і культури. Так у першому, проведеному на українських теренах з'їзді, що проходив у 1874 році у Києві, брали участь відомі науковці — І. Срезневський, О. Міллер, А. Рамбо та інші.

При дослідженні підготовчих процесів та проведення з'їздів у Києві (1874 р.), Одесі (1884 р.), Києві (1899 р.), Харкові (1902 р.), Катеринославі (1905 р.), Чернігові (1908 р.) чітко прослідковується антинаціональний (антиукраїнський) характер політики Російської та Австро-Угорської імперій. Діяльність представників українських наукових кіл, організаторів, меценатів та учасників з'їздів проходила в умовах піднесення культурно-освітнього руху другої половини XIX століття та його політизації на початку XX століття.

Специфічною особливістю археологічних з'їздів, які проходили в Україні, було те, що окрім вирішення суто наукових питань їх учасники стикались із проблемою необхідності подолання заборони українського слова (Валуївський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року). Часто виходячи із-під контролю їх організаторів та урядової адміністрації, археологічні з'їзди ставали однією із складових частин загальнонаціонального відродження.

Характерним було і те, що серед організаторів археологічних з'їздів на України більшість становили члени «Громади», які намагалися використати ці наукові форуми і для демонстрації надбань української культури. Та гостра полеміка, що розпочалася ще під час роботи Київського (1874 р.) археологічного з'їзду, спровокована антиукраїнськи налаштованими учасниками (мається на увазі М. В. Юзефович), мала великий суспільний резонанс. Відмова науковців Галичини на чолі із М. С. Грушевським від участі в роботі археологічних з'їздів, на знак протесту проти заборони за Емським указом української мови, обумовила гостру дискусію серед організаторів та учасників з'їздів. Ця обставина забезпечила на з'їздах українському питанню значний громадський інтерес.

Таким чином, в умовах піднесення національного руху археологічні з'їзди мали яскраве національне забарвлення, а поєднання двох аспектів — наукового та суспільно-політичного — склало їх специфіку.

В умовах поживлення боротьби та набуття незалежності Україною значно поживався інтерес наукової громадськості до проблем підготовки, проведення та суспільної значимості археологічних з'їздів. Так, історії